

УДК 316.736:378.4(477-25)НПУ
DOI 10.31392/NPU-VOU.2020.4(79).06

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УНІВЕРСИТЕТСЬКІЙ СПІЛЬНОТІ

Мар'я НЕСТЕРОВА

доктор філософських наук,
доцент, професор кафедри менеджменту
та інноваційних технологій соціокультурної
діяльності НПУ ім. М.П. Драгоманова

Олена ЯЦЕНКО

кандидат філософських наук,
доцент, доцент кафедри методології науки
та міжнародної освіти
НПУ ім. М.П. Драгоманова

Марина ДЄЛІНІ

доктор економічних наук,
доцент, доцент кафедри виробничого
та інвестиційного
менеджменту НУБіП України

Ганна ВАЛЕНСА

кандидат філософських наук,
докторант кафедри менеджменту
та інноваційних технологій соціокультурної
діяльності НПУ ім. М.П. Драгоманова

Ключові слова: європейські цінності, міжкультурна комунікація, різноманіття, соціальна згуртованість, університетська спільнота.

Розглядається роль міжкультурної комунікації, її ціннісне підґрунтя, теоретичні та методологічні засади. Показано її зв'язок із соціальною згуртованістю, концептуалізовано міжкультурну комунікацію як складний соціальний феномен, окреслено її вплив на розвиток суспільства. Також відображе-

© Нестерова М., Яценко О., Деліні М., Валенса Г., 2020

на соціальна роль освіти в розвитку міжкультурної комунікації, можливі інструменти. Проведене дослідження є продовженням теми дослідження соціальної згуртованості та довіри в університетських спільнотах. Дослідження базується на первинних даних авторського опитувальника.

Вступ. Актуальність дослідження. Сучасний глобалізований світ істотно стимулює процеси міжкультурної комунікації, відповідно проблема взаєморозуміння, тобто єдиного формату розуміння культурних цінностей і принципів соціальної взаємодії надзвичайно затребувана. Особливо в контексті масової міграції, локальних військових конфліктів і тероризму. Ці явища пов'язані з різними способами актуалізації проблеми «свій» – «чужий» у міжкультурних комунікаціях. Спектр рішень цієї суперечності різноманітний: від успішного об'єднання індивідів на підставі нової ідентичності (США, ЄС) до радикальних ортодоксальних спільнот і рухів. Практика розвитку міжкультурного діалогу є нара-

зі у фокусі спільних зусиль України та Європи. Гетерогенність, інклюзія, різноманітність в освітньому середовищі неодноразово підтримувались в проєктах за підтримки програми Європейської Комісії Еразмус+. Зокрема, в НПУ ім. М.П. Драгоманова було успішно реалізовано проєкт «Підготовка педагогів і освітніх менеджерів до роботи з гетерогенними групами і організаціями» (543873-TEMPUS-1-2013-1-DE-TEMPUS-JPCR). Щойно завершився проєкт напряму Жана Моне програми Еразмус+ – Модуль Жана Моне «Розвиток соціальної згуртованості в освіті та врядуванні: Європейські Студії» (587057-EPP-1-2017-1-UA-EPPJMO-MODULE), в якому академічним координатором була проф. М. Нестерова. Наразі в НПУ ім. М.П. Драгоманова також за її координацією впроваджуються два проєкти напряму Жана Моне – Жан Моне Проєкт «Європейські цінності різноманіття та інклюзії для сталого розвитку» (620545-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-PROJECT) та Кафедра Жана Моне «Соціокультурні виміри Європейських Студій» (620635-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-CHAIR), які сфокусовані саме на дослідженні європейських цінностей, зокрема, цінностей різноманіття та інклюзії, на розвитку міжкультурної комунікації, зокрема і в освітньому середовищі.

Також до цієї тематики регулярно долучаються інші грантові організації. Так, наприклад, в процесі реалізації проєкту «Муніципальні партнерства з Україною» сервісної служби «Міста в Єдиному Світі» (Engagement Global, GIZ), який піклується про співпрацю близько 80-ти німецько-українських партнерства, приділяється неабияка увага темі міжкультурної комунікації та діалогу. Як приклад кращої практики можна вважати проведення Круглих столів українських муніципальних партнерства з громадами Німеччини та німецьких муніципальних партнерства з громадами України, які поєднують у собі сучасні навчальні формати за актуальними темами муніципального розвитку та проєктно-

го менеджменту, активний обмін досвідом із використанням діалогових підходів, фасилітацію обговорень. До міжнародної команди фасилітаторів була активно залучена один з авторів цієї статті, докторантка Г. Валенса. Супроводжуючи групові процеси взаємодії між представниками українських партнерства з громадами Німеччини (офлайн і онлайн круглі столи, семінари та конференції) як консультантка, тренерка та фасилітаторка, Г. Валенса досліджувала засадничу роль теми міжкультурного діалогу в розвитку міжмуніципальних партнерства. Успішність подібних заходів у соціальній сфері та сфері неакадемічної освіти, доводить, що подібний досвід міжкультурної комунікації на рівні муніципальної співпраці, громадянського діалогу потрібно впроваджувати в освітній сфері, тим більше, що є вже певне підґрунтя, яке успішно закладалося проєктами міжнародної академічної мобільності. Щонайменше, цей досвід з інших сфер суспільного життя можливо застосовувати для дослідження та розвитку рівня міжкультурної комунікації в університетських спільнотах.

Постановка проблеми дослідження.

На сьогодні зростає розуміння необхідності активного сприяння європейській інтеграції та дослідженням ЄС, а також потреби розбудови мереж з колегами в Україні та за кордоном. Тому проблема покращення міжкультурних комунікацій, упровадження на практиці європейських цінностей різноманіття та інклюзії є надзвичайно актуальною для України, зокрема, для її системи вищої освіти.

Потрібні практичні знання та навички для студентів (не тільки у сфері академічної освіти, а й залучаючи менеджерів, державних службовців, соціальних працівників, педагогів тощо), щоб вони були краще підготовлені у своєму професійному житті до зростаючого попиту на ринку праці. Для цього потрібно, щоб вони набули трансверсальних компетенцій («навичок XXI століття») щодо застосування принципів консолідації, вирішення конфліктних ситуа-

цій, міжкультурного спілкування, роботи в душі солідарності, колективної роботи, захисту прав людини, розвитку відносин між Україною та ЄС тощо.

Методологія дослідження. Для дослідження рівня міжкультурних комунікацій в університетській спільноті НПУ ім. М. П. Драгоманова було створено авторську методологію, яка базується на виокремленні трьох рівнів дослідження «Знання (Осмислення)» – «Практика (Діяльність)» – «Перетворення (Перспективи)». Для вимірювання міжкультурної комунікації було розроблено опитувальник, який конкретизує концептуалізацію по кожному домену зазначеної тріади. Тобто кожен із цих доменів описує певну сферу, в якій проявляється міжкультурна комунікація, реалізуються цінності різноманіття та інклюзії (соціальної інклюзії в даному контексті).

Для першого рівня дослідження основним є осмислення, а головним фокусом є цінність культури. Дослідження цінності культури розподіляється на переконання в цінності змісту кожної культури та на розуміння цінності культури в світоглядних принципах та переконаннях. Фактично це дослідження рівня знання власної культури та знання про цінності інших культур. Також додається ще одна частина спеціалізованої концептуалізації – цінність взаємодії, переконання в цінності взаємодії в різноманітному полі культур. Отже, загальна концептуалізація оцінює розуміння цінності культури в світоглядних принципах та переконаннях, знання власної культури та знання про цінності інших культур.

Інший рівень дослідження – «Практика», категорія діяльності. Досліджується мотивація діяльності, аналізується налаштованість до взаємодії в полікультурному середовищі, безпосередня участь у міжкультурних комунікаціях, а в загальній концептуалізації – готовність до взаємодії з представниками інших культур, безпосередня активність у контексті міжкультурної комунікації.

Третій рівень «Перетворення» (Перспективи) досліджує як множинність культур, так і віру в унікальність кожної культури. Загальна концептуалізація на цьому рівні – оцінка розуміння і готовності до участі в міжкультурному діалозі, зокрема, в контексті освіти та самореалізації.

Розглянемо докладніше концептуальні засади кожного домену методологічної тріади. Комунікація в широкому сенсі здійснюється в певному культурному контексті. Індивід як носій певного типу культури здійснює комунікації на підставі т. зв. «фонових знань», тобто світогляду, сформованого в певному ідеологічно-ціннісному середовищі. У науковій літературі для опису цього феномену використовуються різні терміни: «фрейм», «схема», «система координат», «призма», «мережа». Загальним у цих твердженнях є вказівка на те, що певний тип культури формує відповідні процедури сприйняття і верифікації будь-якої інформації, з якою взаємодіє індивід. Саме розбіжність таких фонових знань в учасників комунікації є причиною виникнення нерозуміння і, як наслідок, конфліктів.

Відповідно, перший рівень дослідження «Знання» передбачає рефлексію власних фонових знань і настанов у міжкультурних комунікаціях, що обумовлено традиційним неусвідомленим характером світоглядних патернів.

На кожному рівні дослідження передбачена диференціація вектора особистісної орієнтації: спрямованість на приватне або на загальне, унікальне або універсальне в культурі. Так, спрямованість особистості на цінність культури стверджує наявність толерантності, але вибірковості. Спрямованість на цінність взаємодії свідчить про «децентралізацію» світогляду, відсутність увялень про центр і периферію.

На другому рівні дослідження «Діяльність» ми можемо побачити, що фонові знання, або патерни життєдіяльності, актуалізуються і проявляються в безпосередніх актах взаємодії представників різних культур. Стосовно розбіжності змісту таких па-

тернів потенційно можливе виникнення ситуації нерозуміння і конфлікту. Однак обізнаність про подібні відмінності істотно знижує потенційні ризики.

Створити ефективну співпрацю в міжкультурній комунікації можливо на підставі загального поля знання і дії, інтересу і довіри. Такий простір діалогу продукує формування міжкультурних комунікативних компетенцій, наявність яких забезпечує ефективність комунікації. Інакше кажучи, знання розкриває своє призначення в дії. Отже, діяльнісний рівень міжкультурної взаємодії передбачає не тільки інформованість про специфіку інших культур, а також позитивне емоційне сприйняття іншопольових явищ, стабільну мотивацію співпраці і космополітичні переконання. Тому другий рівень дослідження («Діяльність») спрямований на виявлення готовності, інтересу і безпосередньої участі анкетованих у міжкультурних проєктах і заходах. Диференціація на цьому рівні прагне показати різницю між громадською думкою щодо міжкультурної комунікації (мотивація діяльності) і особистою участю в таких проєктах (реалізація діяльності).

На третьому рівні, фінальний домен – «Перспективи», можна вибудувати перспективи подальших досліджень міжкультурних комунікацій у соціокультурній та освітній сферах. Освітня сфера є дуже перспективною в цьому сенсі, адже сама процедура побудови треків подальших досліджень найчастіше викладається в межах освітніх програм та із застосуванням практичного досвіду.

Міжкультурна компетентність є динамічною структурою, на стійкість якої доцільно впливати засобами освітніх практик. Співвіднесення індивідуальної актуалізації в міжкультурному діалозі з перспективами самореалізації в глобалізованому світі є істотним чинником мотивації розвитку міжкультурних компетенцій. Відповідно, відбувається значний світоглядний поворот, який впливає на ефективність соціальної (зокрема, міжкультурної кому-

нікації): «інший» як носій іншої культури стає не противником, а партнером у загальних цілях, ідеалах і прагненнях. Потреба в ефективності подібних комунікацій обумовлена проблемами та завданнями сучасної соціокультурної сфери, для вирішення яких як на глобальному, так і на локальних рівнях необхідні інтеграція і оптимізація міжкультурних зв'язків та взаємодій. Тому третій рівень дослідження («Перспективи») спрямований на вивчення не актуального, а перспективного плану міжкультурних комунікацій. Інакше кажучи, він сфокусований на дослідженні рівня усвідомленості і готовності розвивати свої міжкультурні компетенції. Передусім, у контексті освітніх практик і самореалізації. Диференціація на цьому рівні означає перевірку можливості синтезу культур, а не їх просту «суму» в полікультурному вихованні.

Результати дослідження. Для розвитку міжкультурної комунікації в університетській спільноті спочатку потрібно дослідити її рівень, саме тому були проведені практичні дослідження наявного стану. На основі концептуального підходу авторської методики було створено відповідний опитувальник. В опитуванні взяли участь 230 студентів та 42 викладача НПУ імені М.П. Драгоманова. З урахуванням значної різниці в кількості опитуваних з кожної групи, було не доцільним порівняння між ними, але всі вибірки є репрезентативними, що підтверджується результатами середнього та стандартного відхилення.

Для аналізу достовірності отриманих даних використовувалося математичне середнє та стандартне відхилення, які показали, що отримані значення однорідні та результати можуть бути інтерпретовані достовірно.

Отримані результати відобразили важливість для всіх респондентів розуміння значущості своєї культури, толерування сприйняття культур інших народів та етносів. Готовність до співробітництва з різними культурами не дуже висока, але є менш за все показники на рівні «Перспективи»,

є тенденція до поєднання культурних практик проти культурного плюралізму. Загалом, усі показники мають достатньо високі значення – вище середніх. Це можна інтерпретувати як позитивні тенденції щодо ставлення та сприйняття своєї та інших культур. Особливо це актуалізується за сучасних інтеграційних тенденцій України.

Узагалі, різниця між групами, що аналізувались, не висока, значення майже всюди однакові. Ставлення у викладачів та студентів до власної культури відповідальне, з розумінням її значущості та повагою до культур інших. Але обидві групи менше готові до співробітництва з представниками інших культур.

Загальна логіка верифікації результатів така: чим більше позитивних відповідей і чим вище ступінь схвалення, тим вище рівень міжкультурних компетенцій реципієнтів щодо знання (думки), практики (діяльності) і мотивації (перспективи). Також можна відмітити окремо актуальний стан готовності до співпраці в рамках міжкультурних проєктів. Хоча більшість опитуваних підтверджували свою повагу до інших культур, вони менше вмотивовані на співпрацю та готові до реальної участі в міжнародних проєктах. Найменше студенти та загалом вибірка сприймають культурний плюралізм і бачать його пристосування до наших реалій. Відповідно, бачення перспективи розвитку міжкультурного діалогу та поєднання культурних традицій є більшим.

У раніше досліджуваній Моделі соціальної згуртованості [1] показаний зв'язок між соціальною згуртованістю та ставленням до іншого, фактично зв'язок між рівнем соціальної згуртованості та рівнем міжкультурної комунікації, виявленням цінності довіри [2; 3]. Можна зазначити, що зміст міжкультурних компетенцій полягає в особистій зацікавленості та емпатії між членами спільноти. Цей феномен отримав назву «децентралізація світогляду», коли патерни сприйняття й оцінки дійсності, які фактично утворюють колективний культурний

досвід, спрацьовують на інтерес і співпереживання, а не на відчуження при «зіткненні» культур у соціальних комунікаціях. Ця зміна патернів може бути реалізована саме за допомогою освітніх практик, які вже успішно існують у сфері неакадемічної, неформальної освіти (тренінги з ненасильницького спілкування, міжкультурний діалог, фасилітація, медіація, тощо). Головним принципом їх є усвідомлення власних цінностей, розвиток навичок рефлексії та емпатії. Можна відмітити, що тією чи іншою мірою ці соціокультурні технології імплементовані в систему вищої освіти. Так, наприклад, в НПУ ім. М.П. Драгоманова на кафедрі менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності з 2018 року існує окремий блок предметів за вибором, який отримав назву «Соціокультурні технології». У цьому блоці викладаються курси з вищезазначених тем, спрямованих на розвиток соціальної згуртованості та міжкультурної комунікації. В інших ЗВО вже є окремі курси із зазначеної тематики. Наприклад, у проєкті національної академічної мобільності та співпраці у проф. М. Нестерової була нагода прочитати в Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Шевченка кілька лекцій з курсу «Розвиток емоційного інтелекту та навичок ненасильницького спілкування». Отже, освітнє середовище дає не тільки матеріал для досліджень міжкультурної комунікації, а й можливість використовувати дієві інструменти розвитку міжкультурної комунікації, узагалі, ефективної соціальної комунікації. Адже ухвалення «іншого» дуже важливо і в контексті самовизначення, і щодо встановлення порядку соціальної системи. Відповідно, міжкультурна різноманітність є співвідношенням і взаємодією різних систем цінностей, принципів діяльності та прагнень. Раніше проведені дослідження [2; 3] показали тісний зв'язок цінностей довіри та рівня соціальної згуртованості, адже саме довіра є головною цінністю в базових комунікаціях типу «свій – чужий» (звичайно, краще

використовувати «інший»), в яких також проявляються головні європейські цінності різноманіття та інклюзії.

Висновки. Дослідження європейських цінностей в освітньому середовищі демонструє, що саме в процесі міжкультурних комунікацій можна спостерігати реальний, а не декларований рівень їх імплементації. Сам концепт міжкультурної комунікації є складним не тільки для дослідження, а й для пошуків теоретичного, методологічного підґрунтя для його усвідомленого ефективного розвитку в соціальному та освітньому просторі. Також міжкультурна комунікація є нерозривно зв'язаною із соціальною згуртованістю, зокрема, з її складниками – взаємодопомогою та взаємоповагою, довірою, сприйняттям відмінності (різноманіття), толерантністю, інклюзією тощо.

Стосовно висновків проведеного дослідження, можна сказати, що загальний рі-

вень міжкультурної компетенції в університетській спільноті НПУ ім. М.П. Драгоманова достатньо високий, всі показники вище середнього, що є позитивною характеристикою. Як студенти, так і викладачі мають свідоме ставлення до інших культур, сприйняття їх традицій та толерантність до них. Можна припустити, що люди готові до об'єднання своїх культур у сучасному світі. Але для більш точних висновків необхідним є проведення подальшого дослідження за темою розвитку культури країн світу та дослідження змін культур на цей час. Отже, подальший розвиток досліджень соціальної згуртованості та відповідно рівня імплементації європейських цінностей різноманіття та інклюзії, які сприяють розвитку міжкультурних комунікацій, є важливим завданням для розбудови ефективної університетської спільноти та всієї системи вищої освіти в Україні.

REFERENCES

1. **Dragolov, G., Ign cz, Z., Lorenz, J., Delhey, J., & Boehnke, K.** (2013) Social Cohesion Radar Measuring Common Ground: An international Comparison of Social Cohesion Methods Report. URL: http://aei.pitt.edu/74134/1/Social_cohesion_radar.pdf
2. **Nesterova M., & Dielini M., & Zamozhskyi A.** (2019) Social Cohesion in Education: Cognitive Research in the university community. *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education (IJCRSEE)*, 7 (2), 19–27, DOI 10.5937/IJCRSEE1902019N
3. **Nesterova M., & Dielini M., & Shynkaruk L., & Yatsenko O.** (2020) *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education (IJCRSEE)*, (8), 15–23, DOI 10.5937/IJCRSEE2001015N